

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

A. Wenger, Vatican II première session. Collection: L'Église en son temps. Paris (Éditions du Centurion) 1963, σελ. 347.

Ὁ γνωστὸς βωμαιοκαθολικὸς θεολόγος καὶ ἀρχισυντάκτης τοῦ «la Croix» π. Antoine Wenger, παρακολούθησας ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς ἐργασίας τῆς πρώτης περιόδου τῆς ἐν τῷ Βατικανῷ συνελθοῦσης Β' γενικῆς Συνόδου τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ 11 Ὀκτωβρίου μέχρι 8 Δεκεμβρίου 1962 (ὡς εἶχε παρακολούθησι πρὸ διετίας καὶ τὴν ἐν Ῥόδῳ συνελθοῦσαν Πανορθόδοξον Διάσκεψιν), παρέχει ἡμῖν πιστὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ἔργῳ αὐτοῦ: ἡ Β' Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ. Ὁ σ. μετὰ πρόλογον (σ. 7-12) ἀναπτύσσει τὸ θέμα του διαιρῶν αὐτὸ εἰς δύο τμήματα, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ὁποίων περιγράφει τὰς ἐργασίας τῆς Συνόδου κατὰ τὴν πρώτην φάσιν αὐτῆς (σ. 13-184), ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἐνωτικοῦ ἔργου τῆς Συνόδου ταύτης (σ. 187-293). Ἀκολουθεῖ παράρτημα, ἐν τῷ ὁποίῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐναντι τῆς Συνόδου στάσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας (σ. 294-346).

Τὸ πρῶτον τμῆμα τοῦ ἔργου ὑποδιαιρεῖται εἰς δέκα κεφάλαια. Ἐν τῷ πρώτῳ τούτων ἐκτίθενται τὰ τῆς συγκλήσεως τῆς Συνόδου (σ. 15-32). Οὕτω τῇ 25 Ἰανουαρίου 1959 ὁ Πάπας Ἰωάννης XXIII ἐξήγγειλε τὸ σχέδιόν του περὶ συγκλήσεως τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ, τῇ δὲ 29 Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους διὰ τῆς ἐγκυκλίου του «Ad Petri cathedram» καθόρισε τοὺς σκοποὺς αὐτῆς καὶ τῇ 5 Ἰουνίου 1960 ὥρισε τὰς διαφόρους προπαρασκευαστικὰς τῆς Συνόδου ἐπιτροπὰς, αἵτινες ὄφειλον νὰ συντάξωσι τὰς εἰσηγητικὰς ἐκθέσεις ἐπὶ τῶν θεμάτων τῆς ἡμερησίας διατάξεως τῆς Συνόδου ἢ τὰ οὕτως ὀνομασθέντα «σχήματα» ἢ προσχέδια. Ὁ προσεχὴς καὶ κύριος σκόπος τῆς Συνόδου εἶναι ἡ ἔκθεσις τῆς αὐθεντικῆς καὶ ἀρχαίας διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας διὰ νέων τρόπων καὶ διατυπώσεων καὶ ἐκφορῶν, αἵτινες ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν νοστροπίαν καὶ εἰς τὰ προβλήματα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ὡς καὶ εἰς τὰς ἀντικειμενικὰς συνθήκας τῆς ὑπάρξεώς του σήμερον· ὁ δὲ ἀπώτερος αὐτῆς σκοπὸς εἶναι ἡ χριστιανικὴ ἐνότης. Γενικὴ ἐπιδίωξις τῆς Συνόδου εἶναι ἡ ἀνανέωσις καὶ ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Τὸ δεῦτερον κεφάλαιον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐναρκτήριον συνεδρίαν τῆς Συνόδου καὶ τὸν λόγον τοῦ Πάπα Ἰωάννου XXIII (σ. 33-50). Ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ γίνεται λόγος περὶ τοῦ διαγγέλματος τῆς Συνόδου πρὸς τὸν κοσμον καὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν μελῶν τῶν συνοδικῶν ἐπιτροπῶν (σ. 51-65). Ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ ἐκτίθεται ὁ ρόλος τοῦ Πάπα ἐν τῇ Συνόδῳ (σ. 66-80). Ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ περιγράφονται αἱ συζητήσεις τῆς Συνόδου ἐπὶ τοῦ θεματός τῆς ἡμερησίας διατάξεως περὶ τῆς θείας Λειτουργίας, περὶ τὸ ὁποῖον ἠσχολήθη ἡ Σύνοδος εἰς 15 γενικὰς συνελεύσεις ἀπὸ 22 Ὀκτωβρίου μέχρι 13 Νοεμβρίου (σ. 81-101). Ἀπεφασίσθησαν ἐνθαρρυντικαὶ τινες μεταρρυθμίσεις ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τῆς θείας Λειτουργίας, τὴν κοινωνίαν ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ εἶδη τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὴν συλλειτουργίαν τῶν κληρικῶν, τὴν λειτουργικὴν προσαρμογὴν εἰς τὰς κατὰ τόπους παραδόσεις καὶ ἀνάγκας καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τῶν οὐκείων ἐπισκόπων καὶ μάλιστα τῶν περιφερειακῶν ἐπισκοπικῶν συνόδων κλπ. Τὸ ἕκτον κεφάλαιον περιέχει τὰς συζητήσεις τῆς Συνόδου ἐπὶ τοῦ θεματός περὶ τῆς θείας Ἀποκαλύψεως ἀπὸ 14-19 Νοεμβρίου (σ. 102-123). Κατ' αὐτὰς ἐσχηματίσθησαν δύο τάσεις ἐν τῇ Συνόδῳ, ἡ τῶν συντηρητικῶν, δεχομένων δύο πηγὰς τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, ἡτοι τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν ἱερὴν Παράδοσιν, καὶ ἡ τῶν προοδευτικῶν, δεχομένων μίαν, ἡτοι τὸν ἀποκαλύπτοντα ἑαυτὸν ἕνα Θεόν, ἀλλὰ διὰ δύο τρόπων, δηλ. διὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς προφορικῆς Παραδόσεως. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων πολλοὶ κατεπολέμησαν τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν

τοῦ ἀσχήματος)—προσχεδίου περὶ δύο πηγῶν, ἐπειδὴ διευτυποῦτο κατὰ τρόπον μὴ εὐνοοῦν-
 τα τὸν ἐνωτικὸν διάλογον τῶν Ῥωμαιοκαθολικῶν μετὰ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ ἐν γένει
 τὸν Οἰκουμενισμὸν. Ἡ διχογνωμία αὕτη ᾤδήγησε τὴν Σύνοδον εἰς ἀδιέξοδον, τοῦθ' ὕπερ
 προῦκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Πάπα, ἐπιστρέψαντος τὸ προσχέδιον εἰς νέαν μικτὴν
 ἐπιτροπὴν πρὸς ἐπανεξέτασιν καὶ ἀνασύνταξιν. Ἀκολουθεῖ τὸ ἔβδομον κεφάλαιον περὶ τῶν
 μέσων τῆς κοινωνικῆς ἐπικοινωνίας, ἥτοι ραδιοφώνου, κινηματογράφου, τηλεοράσεως,
 τύπου κλπ., ἐφ' ὧν καὶ ἐπῆλθε συμφωνία (σ. 125-132). Ἐν τῷ ὄγδωφ κεφαλαίῳ γίνεται
 λόγος περὶ τῶν συνοδικῶν συζητήσεων ἐπὶ τοῦ προσχεδίου περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος
 (σ. 133-146). Τὸ κείμενον τοῦτο δὲν ἐκρίθη ὡς ἱκανοποιητικὸν καὶ πλήρες, διὸ καὶ συνε-
 ζητήθη μὲν ἐν μέρει, ἀλλ' ἀνεβλήθη ἢ περαιτέρω συζήτησις καὶ ἐξέτασις αὐτοῦ διὰ τὰ
 ἀποκληρωθῆ ἔν τῃ δευτέρῃ φάσει τῆς Συνόδου, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξύ συμπληρωθῆ τοῦτο.
 Ἴδιως ἀπαράδεκτον εἶναι ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ κειμένου, ἐν τῷ
 ὁποίῳ γίνεται λόγος περὶ ἐνώσεως στηριζομένης ἐπὶ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, συμφώνως
 πρὸς τὰς γνωστὰς περὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου λατινικᾶς δοξασίας, τοῦθ' ὕπερ καθιστᾷ
 δυσχερῆ τὸν μεταξύ Ὀρθοδόξων καὶ Ῥωμαιοκαθολικῶν διάλογον. Τὸ ἕνατον κεφάλαιον
 εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὰς συνοδικὰς συζητήσεις ἐπὶ τοῦ θέματος περὶ Ἐκκλησίας καὶ δὴ
 τῆς φύσεως αὐτῆς, τῶν μελῶν αὐτῆς, τῆς θέσεως τῶν λαϊκῶν καὶ τῶν κληρικῶν ἐν αὐτῇ,
 τοῦ ἀλαθῆτος καὶ τῆς αὐθεντίας αὐτῆς καὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου ἐν σχέσει πρὸς τὴν συλ-
 λογικὴν ἐξουσίαν τῶν ἐπισκόπων (σ. 147-163). Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον συζητήθη ἢ
 σχέσις τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας πρὸς τὴν παπικὴν τοιαύτην καὶ ἐτονίσθη, ὅτι, ἐνῶ ἡ Α'
 Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ καθώρισε τὸ πρωτεῖον καὶ τὸ ἀλάθητον καὶ πάσας τὰς ἀρμυδιό-
 τητας καὶ ἐξουσίας τοῦ Πάπα, ἢ παροῦσα Β' Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ ὀφείλει νὰ συμπλη-
 ρῶσθαι τὸ ἔργον ἐκείνης, καθορίζουσα τὰς ἐξουσίας τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν συνόδων αὐτῶν ἐν
 σχέσει πρὸς ἐκείνας τοῦ Πάπα, καὶ νὰ ἄρῃ τὴν ὑφισταμένην μεταξύ αὐτῶν ἀντινομίαν.
 Ἐφ' ᾧ καὶ τὸ θέμα τοῦτο παρεπέμφθη εἰς τὴν οἰκείαν θεολογικὴν ἐπιτροπὴν πρὸς περαιτέ-
 ρω ἐπεξεργασίαν καὶ ἀναμόρφωσιν. Ἐν τῷ δεκάτῳ καὶ τελευταίῳ κεφαλαίῳ γίνεται λόγος
 περὶ τῶν τελικῶν προσανατολισμῶν τῆς Συνόδου καὶ τοῦ σχηματισμοῦ συντονιστικῆς
 ἐπιτροπῆς ἐκ καρδιναλίων καὶ ἐπισκόπων, ὅπως συντονίζῃ τὰς ἐργασίας τῶν διαφόρων
 ἐπιτροπῶν (σ. 164-184).

Τὸ δεύτερον τμήμα τοῦ βιβλίου τοῦτου, τιτλοφορούμενον «ἡ Σύνοδος καὶ ἡ ἐνότης»,
 ὑποδιαιρεῖται εἰς τέσσαρα κεφάλαια. Ἐν τῷ πρώτῳ τούτων ἐκτίθενται τὰ τῆς προσκλήσεως
 τῶν μὴ ρωμαιοκαθολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν εἰς τὴν Σύνοδον καὶ τῆς παρουσίας
 παρατηρητῶν αὐτῶν (δὲν παρατίθεται καὶ ὀνομαστικὸς κατάλογος), οἵτινες παρηκολούθησαν
 τὰς συνοδικὰς ἐργασίας. Ὑπογραμμίζεται ἡ εὐχέρεια μὲν τῆς ἀποδοχῆς τῆς προσκλήσεως
 ὑπὸ τῶν Διαμαρτυρομένων, ἢ δυσχέρεια δὲ ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων (σ. 187-203). Ἐν τῷ δευ-
 τέρῳ κεφαλαίῳ ἐξετάζονται αἱ σχέσεις μεταξύ Ῥώμης καὶ Μόσχας, ἢ ἀρχικὴ ἀρνητικὴ στάσις
 τῆς Ὀρθοδόξου Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας ἐναντι τῆς Συνόδου καὶ ἡ αἰφνιδία καὶ ἀνεξήγητος
 ἀλλαγὴ αὐτῆς κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου, συνεπεία
 τῆς ὁποίας μόνη αὕτη ἐκ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀπέστειλε δύο παρατηρητὰς, ἀνεῦ
 προσυνηνοήσεως μετὰ τοῦ ἡγουμένου Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεῖου Κωνσταντινουπόλεως
 καὶ τῶν ἄλλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, οἵτινες καὶ δὲν ἀπέστειλαν παρατηρητὰς (σ. 204-
 238). Ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ ἐκτίθενται αἱ συνεννοήσεις μεταξύ Κωνσταντινουπόλεως καὶ
 Μόσχας ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀποστολῆς ὀρθοδόξων παρατηρητῶν, ἐννοεῖται ὅπως ἐπλη-
 ροφορήθη αὐτὰς ὁ σ. Ἰδιαιτέρως λόγος γίνεται περὶ τῆς στάσεως καὶ τῶν ἀντιδράσεων τῆς
 Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (σ. 239-256). Ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ ὁ σ. ὁμι-
 λεῖ περὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου (σ. 257-283). Ἐν ἀρχῇ διαπιστοῖ, ὅτι «ἡ Σύνοδος
 δὲν εἶναι ἐνωτικὴ, ὡς ἐκείναι τῆς Λυῶνος τοῦ 1274 καὶ τῆς Φλωρεντίας τοῦ 1439, ἐν τοῖς
 τοῖς ὁμοῦς ἢ παρουσίᾳ τῶν παρατηρητῶν ἐπῆρέασε βαθέως τὴν ἀνέλιξιν τῶν συζητήσεων»

(σ. 258). Καὶ καὶ μὲν οὗτοι δὲν εἶχον ἐντολὴν δι' ἐπισήμους συζητήσεις, ἠδύνατο ὅμως ἐπ' εὐκαιρίᾳ νὰ ἐκφράζωσι τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς σκέψεις των, ἰδίως κατὰ τὰς συναντήσεις μετὰ τῶν μελῶν τῆς γραμματείας ἐπὶ τῆς ἐνότητος, ἅτινα διεβίβραζον καταλλήλως τὰς ἀπόψεις αὐτῶν καὶ εἰς τὴν Σύνοδον. Τοῦτο π.χ. συνέβη κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ θέματος περὶ τῶν πηγῶν τῆς θείας Ἀποκαλύψεως. Ἐν συνεχείᾳ ὁ σ. ὀμιλεῖ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου καὶ τῆς ἐπιδιωκομένης ἐνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν, τῶν ἀντιδράσεων τῶν Προτεσταντῶν μετὰ τὴν πρώτην φάσιν τῆς Συνόδου κλπ., καὶ καταλήγει εἰς διάφορα συμπεράσματα (σ. 284-293). Ἐν δὲ τῷ ἐν τέλει παραρτήματι (σ. 294-346) περιλαμβάνονται σχόλια τοῦ ῥωσικοῦ τύπου περὶ τῆς Συνόδου καὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς, εἴτα δὲ δημοσιεύονται καὶ σχολιάζονται δύο συνεντεύξεις τῶν Ῥώσων παρατηρητῶν πρὸς δημοσιογράφους Ῥώσους καὶ Πολωνούς, ὡς καὶ ἄρθρον τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Ῥωσικοῦ Πατριαρχείου περὶ τῆς Συνόδου.

Τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον τῆς μετὰ χεῖρας συγγραφῆς τοῦ A. Wenger. Γενικῶς κρινομένη αὕτη ἀποτελεῖ εἰδὸς τι χρονικοῦ τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ, γεγραμμένον μετὰ πολλῆς κριτικῆς δυνάμεως καὶ σαφηνείας καὶ χάριτος γαλατικῆς, οὕτω δὲ συμβάλλεται τοῦτο μεγάλως εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ συντελεσθέντος ὑπὸ τῆς Συνόδου ταύτης ἔργου ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ἀνανέωσιν τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ὡς πρὸς τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο διαπιστοῦμεν, ὅτι παρὰ τὸ διάχυτον πνεῦμα οἰκουμενικότητος ἔσω καὶ ἔξω τῆς Συνόδου, δὲν κατώρθωσεν αὕτη νὰ ἐξελιχθῆ εἰς ἐνωτικὴν Σύνοδον, προβαίνουσα εἰς οὐσιαστικὰς τινὰς φιλενωτικὰς χειρονομίας καὶ ἀποφάσεις, ἀλλὰ παρέμεινε Σύνοδος ἐσωτερικῆς προβληματολογίας τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, τούλαχιστον κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς. Εὐχρηθῶμεν ὅπως κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον καὶ μέχρι τέλους τῶν ἐργασιῶν τῆς δυνηθῆ ἢ Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ νὰ λάβῃ τὰς ἐνδεικνυομένας ἐκείνας ἀποφάσεις, δι' ὧν θέλει προωθηθῆ ὁ Οἰκουμενισμὸς καὶ διευκολυνθῆ ὁ μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν διάλογος, ὅστις δύναται νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν προσέγγισιν καί, Θεοῦ συνεργοῦντος, τὴν ἐπανένωσιν τῶν διεστώτων.

I. N. KARMIPHS

Ernst Benz, Heiteres Licht der Herrlichkeit. Die Glaubenswelt der Ostkirche.

Ἐν: Das Buch der heiligen Gesänge der Ostkirche, hrsg. von E. Benz, C., Floros, H. Thurn. Hamburg (Furche-Verlag), 1963, σ. 184, Grossformat 27x30 mit 22 Abbildungen und 1 Langspielplatte.

Ὁ ἀκαταπόνητος ἐρευνητὴς θεολόγος τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καθηγητῆς κ. E. Benz πραγματεύεται ἐν τῇ μετὰ χεῖρας μελέτῃ του, τιτοφορομένη «φῶς διαρὸν τῆς δόξης, ὁ κόσμος τῆς πίστεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας» καὶ περιληφθεῖση ἐν ταῖς σελ. 8-37 τοῦ συλλογικοῦ ἔργου: «τὸ βιβλίον τῶν ἱερῶν ὕμνων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας», θέματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν λατρευτικὴν ζωὴν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐν ἀρχῇ ὁ σ. διαπιστοῖ ἄγνοιαν τῆς λατρείας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐκ μέρους τῶν δυτικῶν χριστιανῶν καὶ μάλιστα τῶν διαμαρτυρομένων, οἵτινες οὔτε εἰκόνας, οὔτε τὴν ὀρθόδοξον ὕμνωδιαν ἔχουσιν ἐν τοῖς ναοῖς αὐτῶν. Ἐν συνεχείᾳ διακρίνει τοὺς τρεῖς κύκλους τῶν προσευχῶν καὶ ἑορτῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥτοι τὸν ἡμερήσιον, τὸν ἑβδομαδιαῖον καὶ τὸν ἐτήσιον. Ὁμιλῶν περὶ τοῦ πρώτου κύκλου (σ. 8-11), ἐνδιατρίβει ἰδιαίτερας εἰς τὸν ἑσπερινόν, τὰ μεσονυκτικὰ καὶ τὸν ἄρθρον, μνημοσυνῶν ὅμα καὶ τῆς πρώτης, τρίτης, ἕκτης καὶ ἑνάτης ὥρας. Εἴτα ὀμιλεῖ διὰ βραχέων περὶ τοῦ ἑβδομαδιαίου κύκλου (σ. 11-12) καὶ τέλος ἐκτενέστερον περὶ τοῦ ἐτησίου κύκλου τῶν ἑορτῶν (σ. 12-22). Ἐνταῦθα ἐκ τῶν Δεσποτικῶν ἑορτῶν ἀναφέρει ἐπεξηγῶν τὰς ἑορτάς τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος,

τῶν Θεοφανείων, τὰς Κυριακὰς τοῦ Τριωδίου καὶ τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τὴν Μ. Παρασκευήν, τὸ Μ. Σάββατον, τὴν Ἀνάστασιν, τὴν Ἀνάληψιν, τὴν Πεντηκοστήν, τῶν Ἁγίων Πάντων καὶ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ. Τέλος ἀναφέρει καὶ τινὰς ἑορτὰς Θεομητορικὰς, ὡς καὶ Ἁγίων καὶ Μαρτύρων. Ἐν συνεχείᾳ ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ δογματικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ὁρθοδόξου Λειτουργίας, τοῦ Μεσσιακοῦ Δείπνου καὶ τῆς πίστεως εἰς τὴν Ἀνάστασιν καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς χαρᾶς (σ. 22-26). Ἀκολούθως πραγματεύεται διὰ βραχείων περὶ τῶν Λειτουργιῶν τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τῶν Προηγιασμένων καὶ ἀναλύει τὴν Ὁρθόδοξον Λειτουργίαν (σ. 27-34), ἐν τέλει δὲ ὁμιλεῖ περὶ τῆς κοινωνίας τῶν Ἁγίων ἐν τῇ Λειτουργίᾳ καὶ ἰδίως τῇ Προσκομιδῇ, ὡς καὶ περὶ τῶν εἰκόνων καὶ τῆς ἱερᾶς ὑμνωδίας ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ (σ. 34-37).

Ἐν τῇ αὐτῇ ἐκδόσει δημοσιεύονται ἐν συνεχείᾳ κείμενα διαφόρων ὕμνων ἐν γερμανικῇ μεταφράσει ὑπὸ Hans Thurn, μελέτη περὶ τῆς Μουσικῆς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ Κωνσταντίνου Φλώρου, εἰκόνες ἐκ τῆς ζωῆς τῆς πίστεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, βιβλιογραφία κ.τ.λ. Τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον τῆς μετὰ χεῖρας ἐκδόσεως. Ὁ κ. Ε. Benz καὶ οἱ λοιποὶ συνεργάται αὐτοῦ εἶναι ἄξιοι θερμῶν συγχαρητηρίων καὶ εὐχαριστιῶν, διότι καθιστῶσι διὰ τῆς παρούσης ἐκδόσεως προσιτοὺς εἰς τὸν γερμανόφωνον χριστιανικὸν κόσμον θησαυροὺς τινὰς τῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου καθιστῶσιν αὐτὸν κοινωνὸν τῆς πίστεως καὶ τῆς εὐσεβείας τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς.

I. N. KAPMIPHS

Ernst Benz, Die protestantische Thebais. Zur Nachwirkung Makarios des Ägypters im Protestantismus des 17 und 18 Jahrhunderts in Europa und Amerika. Verlag der Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz. Wiesbaden 1963, σ. 133, σχ. 8^ο.

Ἐν τῇ ἄρτι κυκλοφορηθείσῃ ἀνακοινώσει του εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων ἐν Mainz, ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ Προτεσταντικὴ Θεβαΐς, ἡ ἐπίδρασις τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου ἐπὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ τῆς 17 καὶ 18 ἑκατονταετηρίδος ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ», ὁ καθηγητῆς κ. Benz ὁμιλεῖ εἰσαγωγικῶς περὶ τῆς θέσεως τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Προτεσταντικῇ Θεολογίᾳ, διαπιστώνων ὅτι αὕτη ἀπὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως ἐπέστησε τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν 17^{ην} ἑκατονταετηρίδα διὰ τοῦ Ad. v. Harnack, τοῦ δημοσιεύσαντος μὲν τὴν «Geschichte der altkirchlichen Literatur», ἀναλαβόντος δὲ μετὰ τῶν K. Holl, H. Lietzmann καὶ E. Klostermann τὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῶν τριῶν πρώτων ἑκατονταετηρίδων διὰ τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου. Ἐν σχέσει πρὸς ταῦτα ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ Προτεσταντισμὸς, συνεπῆς πρὸς τὴν «sola Scriptura» ἀρχὴν του, ὑπετίμησε δυστυχῶς τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ἥδη ἀπὸ τοῦ Μαρτίνου Λουθήρου, ὅστις, ἐξαιρέσει τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ἠγνοεῖ καὶ ὑπετίμα ἰδίως τοὺς Ἑλληνας Πατέρας καὶ μάλιστα τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον, τὸν Μ. Βασίλειον, τὸν Γρηγόριον Ναζιανζηνὸν καὶ ἄλλους (βλέπε. Ε. Benz, Die östliche Orthodoxie und das kirchliche Selbstbewusstsein der Reformation, ἐν Evangelisches und Orthodoxes Christentum in Begegnung und Auseinandersetzung, hrsg. v. E. Benz und L.A. Zander, Hamburg 1952, σ. 111 ἐξ. καὶ Ἰω. Καρμίρη, Ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Μελάγχθων περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐν «Θεολογία» 34 (1963) 361 ἐξ. Δὲν ἔλλειψαν βεβαίως καὶ αἱ ἐξαιρέσεις, ὡς ὁ Μελάγχθων καὶ ἄλλοι). Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἐν τοῖς νεωτέροις ἰδίως χρόνοις ἀπεδόθη σημασία τις εἰς τοὺς Ἑλληνας Πατέρας ὑπὸ τοῦ γερμανικοῦ πρὸ παντὸς Προτεσταντισμοῦ, ἀλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα δυσ-

τυχῶς νὰ εἰπωμεν τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ παγκοσμίου Προτεσταντισμοῦ. Τοῦτο μαρτυροῦσι πολυάριθμα προτεσταντικὰ συγγράμματα, ὡς καὶ τὰ προγράμματα πολλῶν προτεσταντικῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, οἱ φοιτηταὶ τῶν ὁποίων οὐδὲν σχεδὸν ἢ ἐλάχιστα ἀκούουσιν ἐκ τῆς Θεολογίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Πατέρων. Συνεχίζων ὁ κ. Benz διαπιστοῖ ὀρθῶς, ὅτι καὶ οἱ χρησιμοποιοῦντες τοὺς Ἑλληνας Πατέρας Διαμαρτυρόμενοι θεολόγοι πράττουσι τοῦτο οὐχὶ βεβαίως ἐκ δογματικῶν λόγων, ἀλλ' ἐκ γλωσσικῶν καὶ φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν τοιούτων. Ἀλλαγὴ τις παρατηρεῖται εἰς τινὰς ἐκ τῶν μετεχόντων ἐνεργῶς εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν Διαμαρτυρομένους θεολόγους ἐξ ἐπιδράσεως τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ἀγγλικανῶν συνεργατῶν αὐτῶν, ἰδίως ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν θεμάτων περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς συνεχείας τῆς Ἐκκλησίας, περὶ Ἐκκλησίας καὶ Ἱερᾶς Παραδόσεως κ.τ.τ.

Ὁπως ποτ' ἂν ἦ, μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων, τῶν ἀσκησάντων ἐπίδρασιν τινα ἐπὶ τῆς προτεσταντικῆς εὐσεβείας καὶ θεολογικῆς σκέψεως, συγκαταλέγεται καὶ ὁ Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος. Ἡ κατὰ τὴν ιζ' καὶ τὴν ιη' ἑκονταετηρίδα ἀνακάλυψις τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀδήγησεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Μυστικισμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἰδίως ὑπὸ τῶν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ Εὐσεβιστῶν. Οὕτω γίνεται λόγος περὶ τῶν ἐκδόσεων καὶ μεταφράσεων τῶν συγγραμμάτων τοῦ Μακαρίου καὶ τῆς συνεχείας τούτων ἐπιδράσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῶν Εὐσεβιστῶν, ὡς τοῦ Gottfried Arnold (σ. 11 ἐξ.), τοῦ Πιέρου Poiret (σ. 26 ἐξ.), τοῦ Ἰωάννου Pritius (σ. 29 ἐξ.), τοῦ Βαλτάσαρ Κόρκεν (σ. 31 ἐξ.) καὶ ἄλλων, ὡς καὶ γενικώτερον περὶ τοῦ προτεσταντικοῦ εὐσεβιστικοῦ Μοναχισμοῦ καὶ Μυστικισμοῦ. Ἐν συνεχείᾳ γίνεται ὁμοίως λόγος περὶ τοῦ Ἀμερικανικοῦ Μυστικισμοῦ ἢ τῆς «Πενσυλβανικῆς Θεβαΐδος» τοῦ Ἰωάννου Kelpius καὶ ἄλλων (σ. 93 ἐξ.), τῆς μονῆς καὶ τῆς τυπογραφίας Εὐφρατᾶ ἐν Ἀμερικῇ κ.τ.λ. Ἐπειτα ἐπίδρασιν τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου διαπιστοῖ ὁ σ. καὶ ἐπὶ τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ Μεθοδισμοῦ Ἰωάννου Wesley (σ. 117 ἐξ.), ὅστις μετέφρασεν εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν τὰ συγγράμματα τοῦ Μακαρίου, ἀναγνωρίζων αὐτὸν ὡς ἀπρότυπον τῆς χριστιανικῆς τελειότητος» (σ. 121 ἐξ.). Γενικῶς αἰεὶ τὸν Μακάριον ἀνεκάλυψεν ἢ εὐσεβιστικῆ ἀνανεωτικῆς κινήσεως τὸ πρότυπον τῆς ἰδικῆς τῆς τάσεως πρὸς τὴν ἀγιότητα καὶ τὴν τελειότητα» (σ. 129), οὕτως ὥστε οὗτος καὶ ἡ διδασκαλία του προσλαμβάνουσιν οἰκουμενικὴν σημασίαν. Σημειωτέον ἐν τέλει ὅτι ὁ κ. Benz ἐκτίθησι καὶ τὰς ἰδέας τῶν Διαμαρτυρομένων Μυστικῶν, παραθέτων καὶ τὰ σχετικὰ κείμενα, οὕτω δὲ τὸ βιβλίον του ἀναγινώσκειται μετὰ μεγάλου ἐνδιαφέροντος. Ἐφ' ᾧ καὶ συνιστῶμεν αὐτὸ ἰδίως εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν ἀσχολουμένους περὶ τὰ θέματα ταῦτα.

I. N. KARMIPHS

Β α σ ι λ ε ἰ ο υ Μ. Β ἔ λ λ α, Ὁρθοσκευτικαὶ προσωπικότητες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Τόμος Β'. Ἐκδόσις δευτέρα ἐπιτηρημένη. Ἀθήναι, 1963, Σελ. 311.

Μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τῆς πρώτης ἐκδόσεως καὶ τὴν ἐπανεκδόσιν τοῦ Α' τόμου τῶν ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον λίαν ἐνδιαφερουσῶν μελετῶν του, ὁ Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Βασίλειος Βέλλας ἐξέδωκεν ἐσχάτως καὶ τὸν Β' τόμον τούτων εἰς δευτέραν καὶ δὴ ἐπιτηρημένην ἐκδόσιν. Εἰς τὸ ἀγκυρῶδες τοῦτο ἔργον παρουσιάζονται αἱ προσωπικότητες τῶν προφητῶν Ἱερεμίου, Ναοὺμ, Ἀββακούμ, Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ, Ἀγγαίου, Ζαχαρίου, Μαλαχίου, τῶν μεγάλων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀνδρῶν Ἐσδρα καὶ Νεεμίου, ὡς καὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰωνᾶ, καὶ κατὰ τὸ μῖλλον ἢ ἤττον διεξοδικῶς ἐξετάζονται τὰ πολιτικά, κοινωνικά, θρησκευτικὰ καὶ θεολογικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς των.

Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον καταλαμβάνει μεγάλην σχετικῶς ἔκτασιν (σελ. 1-91), ὁ σ. ἀσχολεῖται μὲ τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν μακρὰν καὶ πλήρη περιπετειῶν δρᾶσιν τοῦ Ἱερεμίου. Ἐν ἀρχῇ σκιαγραφεῖ κατατοπιστικῶς τὴν πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν κατάστασιν τοῦ Ἰσραήλ, ὡς αὐτὴ εἶχε διαμορφωθῆ καθ' ἣν ἐποχὴν ἐνεφανίσθη ὁ μέγας προ-

φήτης εἰς τὸ προσκλήνιον τῆς Ἰσραηλιτικῆς ἱστορίας. Ἐνταῦθα ὁμιλεῖ ἐκτενῶς περὶ τῆς ἐν ἔτει 621 π.Χ. γενομένης θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἰωσίου. Τὴν μεταρρυθμίσιν ταύτην ὁ κ. Καθηγητῆς μὴ ἀποδίδων «εἰς πολιτικά ἀποκλειστικῶς γεγονότα» θεωρεῖ ὡς προετοιμασθεῖσαν πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ βασιλέως (σελ. 7). Γοιᾶντι τις ἀποφῆς ὑποστηρίζεται σήμερον ὑπὸ πλείστων ἐρευνητῶν. Διὰ τὴν στάσιν εἰδικώτερον τοῦ Ἰερεμίου ἐναντι τῆς ἐν λόγῳ μεταρρυθμίσεως (τοῦθ' ὕπερ ἀποτελεῖ δυσεπίλυτον πρόβλημα, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον οὗτος καθ' ἄλλους ἠνύνησεν αὐτήν, ἐνῶ καθ' ἄλλους δὲν διετέθη εὐμενῶς ἐναντι αὐτῆς) δὲν ἀναφέρει τι ὁ συγγραφεύς. Προφανῶς θεωρεῖ τὴν ἐν προκειμένῳ συμβολὴν τοῦ Ἰερεμίου λίαν πιθανὴν ἄλλ' οὐχὶ καὶ ἀπολύτως βεβαίαν· ὀρθῶς δὲ διότι τὸ σχετικὸν χωρίον Ἰερ. 11,1 ἐξ. δὲν ἀποτελεῖ θετικὴν ἀπόδειξιν περὶ ταύτης. Ἐν συνεχείᾳ ἐξετάζονται ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὰ ποικίλα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀντιμετώπιζεν ὁ πολυπαθέστατος προφήτης κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς πολυκυμάντου δράσεώς του (σελ. 10-28), κατὰ τὴν δευτέραν (σελ. 28-50) καὶ κατὰ τὴν τρίτην (σελ. 50-75). Ἐν τέλει ἐκτίθεται συστηματικῶς ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰερεμίου, τῆς ὁποίας τὰ κεντρικὰ σημεῖα εἶναι, κατὰ τὸν σ., τρία, ἦτοι ὁ Θεός, ἡ ἱστορία καὶ ὁ ἄνθρωπος (σελ. 75-91). Εἰς τὴν παράγραφον ταύτην τονίζεται ἡ σημασία τὴν ὁποίαν ὁ Ἰερεμίας δίδει εἰς τὸ ἄτομον, εἰς ἐκάστην ἀνθρώπινον ψυχὴν, ὕπερ, κατὰ τὸν κ. Καθηγητὴν, ἀναδεικνύει τοῦτον ὡς τὸν καθ' ἑξοχὴν εκπρόσωπον τῆς προσωπικῆς θρησκείας. Βεβαίως ἡ διδασκαλία αὕτη ἦτο ἀμυδρῶς γνωστὴ καὶ πρότερον, ἐκ τῶν πρόγενεστέρων προφητῶν, ἀλλὰ προεβλήθη ἐπὶ τὸ τελειότερον νῦν ὑπὸ τοῦ Ἰερεμίου, ὅστις ἐπέτυχε νὰ εἰσχωρήσῃ βαθύτερον εἰς τὸ ἑωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὕτω νὰ διίδη τὴν μεγάλην σημασίαν, τὴν ὁποίαν κέκτηται ἐκάστη ψυχὴ διὰ τὴν θρησκείαν. Διὰ τοῦτο δικαιοῦται οὗτος νὰ θεωρῆται ὁ διδάσκαλος, ὡς τὸν ἀποκαλεῖ ὁ σ., τῆς ἐξατομικεύσεως τῆς θρησκείας.

Παρακατιῶν ὁ κ. Καθηγητῆς παρουσιάζει τὴν δρᾶσιν καὶ διάγραμμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ναοῦμ (σελ. 92-99), τὸν ὁποῖον θέλει σύγχρονον μὲν τοῦ Ἰερεμίου, δράσαντα ὅμως καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ τελευταῖος εἶχεν ἤδη ἀποσυρθῆ τῆς δημοσίας δράσεως (σελ. 93). Πλείονα περὶ τῆς προσωπικότητος, τοῦ ἔργου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ προφήτου ἔχει διαλάβει ὁ σ. εἰς ἑτέραν μελέτην του δημοσιευθεῖσαν τῷ 1949¹ καὶ βραβευθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἣτις ἐβράβευσε καὶ τὸ τεῦχος τῆς Α' ἐκδόσεως τοῦ παρόντος ἔργου τὸ διαλαμβάνον περὶ τοῦ Ἰερεμίου.

Τὰ αὐτὰ σημειοῦμεν προκειμένου καὶ περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ προφήτου Ἀββακούμ ἐργασίας τοῦ σ., μεθ' ἧς οὗτος ἀσχολεῖται ἐν συνεχείᾳ (σελ. 100-110). Μὲ ἀξιοπρόσεκτον ἐπιχειρηματολογίαν ἀποδεικνύεται ἐνταῦθα, ὅτι ὁ προφήτης ἔδρασε μετὰ τὸ 612 π.Χ. καὶ πρὸ τοῦ 586 π.Χ., ἀπορριπτομένων οὕτω τῶν διαφόρων ἄλλων θεωριῶν (σελ. 101). Κατὰ τὸν σ. ὁ Ἀββακούμ, ὡς καὶ ὁ προηγούμενος Ναοῦμ, δὲν προσφέρει νέον τι εἰς τὴν Ἰσραηλιτικὴν θρησκείαν ἀπὸ θεωρητικῆς ἀπόψεως, παρουσιάζων ὀλίγας μόνον ἰδιαζούσας διαφορὰς ἐναντι τῶν ἄλλων προφητῶν (σελ. 106 ἐξ.). Τὴν σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν ἀνά τοὺς αἰῶνας ἀπέκτησε τὸ βιβλίον τοῦ Ἀββακούμ, καταδεικνύει ὁ σ. ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι μεταξὺ τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης εὐρέθη ὑπόμνημα εἰς τὰ δύο πρώτα κεφάλαια αὐτοῦ. Σημειωτέον ὅτι μὲ τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἔχει ἀσχοληθῆ ὁ κ. Καθηγητῆς εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην του, ἐν τῇ ὁποίᾳ δίδει ἀκριβῆ καὶ πιστὴν μετάφρασιν τοῦ σπουδαίου τούτου ὑπομνήματος μετὰ κριτικῶν παρατηρήσεων².

Μετὰ τοὺς δύο τούτους ἐλάσσονας προφήτας ἀσχολεῖται ὁ σ. διὰ μακρῶν μὲ τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ προφητικὸν κήρυγμα τοῦ Ἰεζεκίηλ (σελ. 111-154). Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐκ-

1. Β. Βέλλα, Ἰωνᾶς, Ναοῦμ, Ἀββακούμ, Σοφονίας, Ἀθῆναι, 1949.

2. Β. Βέλλα, Ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης. Τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἀββακούμ, Ἀθῆναι 1958.

τενοῦς τούτου κεφαλαίου ἀναφέρονται τινὰ περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου τοῦ ἰδιοτύπου προφήτου, τὸ ὅποιον διαρεῖ ὁ σ. εἰς πέντε μέρη (σελ. 111), διαίρεσιν ἣν καὶ πολλοὶ ἄλλοι παλαιοδιαθηκολογοὶ ἀκολουθοῦν. Μετὰ τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ προφήτου (σελ. 111-114) ἐξετάζονται ἐν ἰδίᾳ παραγράφῳ τὰ πολιτικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς του (σελ. 114-124). Ἡ ζωνρὰ ἐκθεσις τῶν γεγονότων τούτων δίδει μίαν σαφῆ εἰκόνα τῆς ἐξαθλιώσεως τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ καὶ τῆς κρισιμότητος τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα, καθ' ἃς ἡμέρας ἐκλήθη ὁ Ἰεζεκιήλ νὰ δράσῃ. Τὰ τῆς ὑπερχοῦ δράσεως αὐτοῦ καὶ δὴ τὸ μεγαλόπουν κήρυγμά του παρουσιάζονται ἐν ἐκτάσει (σελ. 124-146). Ὁ προφήτης βλέπων τὴν ἐν Ἰερουσαλήμ ἀξιοθρήνητον θρησκευτικὴν, ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν ἀναλαμβάνει δημοσίαν δρᾶσιν καὶ προλέγει τὴν καταστροφὴν τῆς ἀμαρτωλῆς πόλεως καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ἐν τούτοις ἦτο πλήρης ἐλπίδων καὶ προσδοκιῶν διὰ τὸ μέλλον τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Ἡ πίστις του δ' αὐτῆ ἀνεπτέρωσε καὶ βραδύτερον τὸ φρόνημα τοῦ ἤδη ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ζῶντος λαοῦ, πρὸς τὸν ὅποιον προεῖπε τὴν ἀποκατάστασιν του. Μετὰ τῆς ἀποκαταστάσεως δὲ τοῦ λαοῦ συνέδεσεν ὁ Ἰεζεκιήλ τὴν ἐν Ἰερουσαλήμ ἀνέγερσιν ἐνὸς νέου ναοῦ, τοῦ ὁποῖου ὑπάρχει πλήρης περιγραφή εἰς τὰ τελευταῖα κεφάλαια (40-48) τοῦ βιβλίου του. Ὁ κ. Καθηγητὴς παρουσιάζει εἰς τὸν ἀναγνώστην λίαν κατατοπιστικὸν σχεδιάγραμμα τοῦ ἐν λόγῳ ναοῦ, ὡς τὸν ὠραματίσθη ὁ προφήτης (σελ. 144). Εἰς τὴν ἐπομένῃν παράγραφον ἐκτίθεται ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰεζεκιήλ (σελ. 146-151). Ἀνακεφαλαίων ὁ σ. παρατηρεῖ, ὅτι ἐπὶ τοῦ θεωρητικοῦ πεδίου εἰς τὸν μέγαν προφήτην χρεωστοῦμεν τὸν ἰσχυρὸν τονισμὸν τοῦ Θεοῦ ὡς ὑπερφυσικοῦ ὄντος καὶ τῆς παντοδυναμίας καὶ παγκοσμιότητος αὐτοῦ, τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ἐξατομικεύσεως τῆς θρησκείας, τὴν ζωνρὰν ὑπογράμμισιν τῆς δυνάμεως τῆς μετανοίας καὶ τὴν ἀναγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς προσωπικὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ὄντοτητα καὶ τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς θέσεως τοῦ προφήτου ὡς φρουροῦ καὶ ἐπιμελητοῦ τῶν ψυχῶν (σελ. 151). Εἰς τὴν τελευταίαν παράγραφον (σελ. 152-154) ἐξαίρεται ἡ προσωπικότης τοῦ Ἰεζεκιήλ, ὅστις ὑπὸ τοῦ σ. κατατάσσεται εἰς τὰ μεγάλα τοῦ Ἰσραήλ πνεύματα. Ἐν τούτοις ὁ κ. Καθηγητὴς θεωρεῖ ἀδικαιολόγητον νὰ ὀνομάζηται ὁ Ἰεζεκιήλ πατὴρ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ (σελ. 153). Ὡς γνωστὸν, πλείστοι ἐκ τῶν φιλελευθέρων ἐρευνητῶν ἀπέδωσαν εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ τὴν πατρότητα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἀλλ' ἡ ἀποψις αὐτῆ δὲν θεωρεῖται σήμερον ὀρθή, διότι παραβλέπονται πολλὰ καιρία στοιχεῖα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ προφητικοῦ κηρύγματος τοῦ Ἰεζεκιήλ.

Ἐξ Ἰσου ἐκτενὲς πρὸς τὸ περὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ κεφάλαιον τυγχάνει καὶ τὸ περὶ τοῦ ὡσαύτως μεγάλου προφήτου Δανιήλ (σελ. 155-200). Ἐν ἀρχῇ ἐξετάζονται ἀδρομερῶς πῶς τὰ κυριώτερα τῶν ὄντως δυσεπιλύτων προβλημάτων, τὰ ὅποια παρουσιάζει τὸ βιβλίον, ἐναντι τῶν ὁποίων ὁ σ. λαμβάνει θέσιν (σελ. 155-162). Ἀναλύον τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὰ ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ὁ' ἀπαντήτων καὶ ὡς δευτεροκανονικὰ παρ' ἡμῖν θεωρούμενα τεμάχια αὐτοῦ, ἦτοι τὴν διήγησιν περὶ τῆς Σωσάννης, τὴν διήγησιν περὶ Βῆλ καὶ Δράκοντος καὶ τὴν ἐν 3,24-90 γνωστὴν προσευχὴν τῶν τριῶν παιδῶν³, θεωρεῖ πιθανόν, ὅτι ταῦτα προέρχονται ἐκ Σημιτικῶν πρωτοτύπων (σελ. 158). Περὶ δὲ τῶν ὁράσεων καὶ τῶν διηγήσεων, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ὁλόκληρον τὸ βιβλίον, ὁ σ. διατυποῖ τὴν γνώμην, ὅτι αὐτὰ κατ' ἀρχὰς ἐφέροντο ἀπομεινωμέναι γραφεῖσαι κατὰ διαφόρους καιροὺς. Βραδύτερον αἱ διηγήσεις ἀπετέλεσαν ἰδίαν συλλογὴν καὶ αἱ ὁράσεις ἕτεραν, τέλος δ' ἀμφότεραι αἱ συλλογαὶ συνηρώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὸ ὑπὸ τὴν παρούσαν αὐτοῦ μορφήν γνωστὸν ἡμῖν βιβλίον (σελ. 161). Εἰς τὰς ἐπομένας σελίδας τοῦ κεφαλαίου τούτου (σελ. 162-200) ἐξετάζεται διὰ μακρῶν ἡ δρᾶσις τοῦ Δανιήλ, εἶτα δ' ἀναλύεται τὸ περιεχόμενον

3. Ἡ διήγησις αὕτη εἰς πλείστας ἐκδόσεις παρενίεεται μεταξὺ τῶν στίχων 23 καὶ 24 τοῦ τρίτου κεφαλαίου, ὑπὸ ἰδίαν εἰς στίχους διαίρεσιν (1-67).

τῶν δύο μερῶν τοῦ βιβλίου. Οὕτω ἐκτίθενται παραστατικῶς τὰ τῆς προβολῆς τοῦ Δανιὴλ ὡς προσηλωμένου εἰς τὸν Ἰουδαϊκὸν νόμον ἀνδρὸς (σελ. 164-165), τὰ τῆς ἐξηγήσεως ἐνυπνίου τοῦ Ναβουχοδονόσορος, δι' οὗ ἐγνωρίζοντο εἰς τὸν κόσμον τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν καὶ δὴ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Θεοῦ ἔναντι τῶν Ἑθνικῶν Θεῶν (σελ. 165-170), τὰ τοῦ νέου ἐνυπνίου τοῦ Ναβουχοδονόσορος ἀφορῶντος εἰς βαρεῖαν ἀσθένειαν αὐτοῦ (προφανῶς παραφροσύνην) καὶ ἴασιν ἐκ ταύτης (σελ. 170-176), τὰ τοῦ νυκτερινοῦ συμποσίου τοῦ Βαλτάσαρ, καθ' ὃ ὁ Δανιὴλ ἀναγινώσκει ἀκατάληπτον γραφὴν (σελ. 176-182) καὶ τὰ τῆς κρίψεως τοῦ Δανιὴλ εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων (σελ. 182-183). Ἐν συνεχείᾳ ἐκτίθενται τὰ τῶν δράσεων, τὰς ὁποίας περιέχει τὸ δεύτερον μέρος τοῦ βιβλίου, τοῦ συγγραφέως λαμβάνοντος θέσιν ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν σημειωμένων (σελ. 185-198). Προσφυῶς τονίζεται ἐν ταύθᾳ, ὅτι ἐνῶ εἰς τὸ πρῶτον μέρος ὁ Δανιὴλ ἐρμηνεύει τὰ ἐνύπνια ἄλλων προσώπων, εἰς τὸ δεύτερον νῦν μέρος εἶναι ὁ ἴδιος ὁραματιστής. Ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου σκιαγραφεῖται ἡ διδασκαλία τοῦ προφήτου, τὸν ὁποῖον ὁ κ. Καθηγητῆς ἀνεπιφυλάκτως χαρακτηρίζει ὡς τὸν «πατέρα τῆς ἀποκαλυπτικῆς φιλολογίας» (σελ. 200).

Περαιτέρω ὁ σ. ἀσχολεῖται μὲ τὸν προφήτην Ἀγγαῖον (σελ. 201-210). Ἐν πρώτοις ὁμιλεῖ περὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ προφήτου (σελ. 201-204), εἶτα δὲ περὶ τῆς δράσεως (σελ. 204-208) καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ (σελ. 208-210), ἡ ὁποία δὲν παρουσιάζεται πολὺπλοκος, δοθέντος ὅτι κέντρον τῶν προσπαθειῶν του ἀποτελεῖ ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ ναοῦ. Περὶ τὰ προβλήματα τοῦ Ἀγγαίου, ὡς καὶ τῶν δύο ἐν συνεχείᾳ μνημονευησομένων προφητῶν Ζαχαρίου καὶ Μαλαχίου ἀσχολεῖται ἐκτενέστερον ὁ σ. εἰς ἰδιαιτέραν ἐρμηνευτικὴν ἐργασίαν⁴.

Διὰ τὸν Ζαχαρίαν ὁ κ. Καθηγητῆς ἀφιεροῖ εἰς τὸ παρὸν ἔργον ἐν μέγα κεφάλαιον (σελ. 211-238), τὸ ὁποῖον διακεῖ εἰς τρεῖς παραγράφους. Εἰς τὴν πρώτην παρουσιάζει τὴν προσωπικότητα τοῦ προφήτου καὶ τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του (σελ. 211-213), μὴ ἐπεκτεινόμενος εἰς τὸ δεύτερον σημεῖον, διότι πρόκειται περὶ τῆς ἰδίας ἐποχῆς πρὸς τὴν τοῦ Ἀγγαίου, τὴν ὁποίαν ἀνέλυσε ὁ σ. εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον. Ἐκτενῶς ὁμοίως ὁμιλεῖ περὶ τῆς δράσεως καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ζαχαρίου (σελ. 213-233). Μετ' ἰδιαιτέρας δ' ἐπιτυχίας ἀναλύει τὰς προφητείας τοῦ βιβλίου. Περὶ τῶν τοῦ πρώτου μέρους (κεφ. 1-8) παρατηρεῖ ὁ σ., ὅτι σκοπὸς των εἶναι νὰ ἐμψυχώσουν καὶ νὰ στηρίξουν τοὺς ὑπὸ ξένους ἡγεμόνας τελοῦντας Ἰουδαίους (σελ. 232), περὶ δὲ τῶν τοῦ δευτέρου μέρους (κεφ. 9-14) παρεμφορές τι, ἧτοι ὅτι σκοποῦν εἰς τὸ νὰ καταστήσουν ζωντανὴν τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν συντριβὴν τῶν ἐχθρῶν (αὐτόθι). Κρίναν εἰς τὴν τρίτην παράγραφον τὸν Ζαχαρίαν ὡς προφήτην καὶ συγγραφέα (σελ. 233-238) ὑπογραμμίζει τὴν ἰδιάζουσαν σπουδαιότητα αὐτοῦ διὰ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν φιλολογίαν τοῦ Ἰσραὴλ.

Τελευταῖος ἐξετάζεται ὁ καὶ ἐν τῷ κανόνι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὡς κατακλείς τῶν προφητῶν φερόμενος Μαλαχίας (σελ. 239-254), εἰς δύο παραγράφους. Εἰς τὴν πρώτην ὁμιλεῖ ὁ σ. περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ προφήτου, ὡς καὶ περὶ τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς ἐποχῆς του (σελ. 239-243). Εἶναι ἄξιον προσοχῆς, ὅτι ὁ σ. οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἐκφράζει ὡς πρὸς τὴν ἱστορικότητα τοῦ Μαλαχίου θεωρῶν, προφανῶς, ταύτην ἀναμφισβήτητον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς πλείστους συγχρόνους παλαιοδιαθηκολόγους, οἱ ὅποιοι ἀμφισβητοῦν τὴν ὑπαρξίν προφήτου Μαλαχίου ὑποστηρίζοντες, ὅτι ὑπὸ τοῦτον δέον νὰ ἴδῃ τις τὸν Ἔσδραν ἢ κατ' ἄλλας ἀπόψεις τὸν Νεεμίαν ἢ τὸν Μαρδοχαῖον ἢ τὸν Ζοροβάβελ κ. ἄ. Τὰς ὡς ἄνω ἀπόψεις τῶν φιλελευθέρων ἐρευνητῶν ὁ κ. Καθηγητῆς φαίνεται ὅτι δὲν θεωρεῖ πιθανάς. Εἰς τὴν ἐπομένην παράγραφον ἐκτίθενται τὰ τῆς δράσεως καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ προφήτου (σελ. 243-254), τῆς ὁποίας ἐκθέτει τὰ τέσσαρα σπουδαιότερα καὶ ἰδιάζοντα

4. Β. Βέλλα, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας, Μαλαχίας, Ἀθήναι, 1950.

στοιχεῖα, ἦτοι 1) τὴν ἀναγνώρισιν καθαρᾶς θρησκείας, ἰσότημου πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν, προσφερομένης ὑπὸ τοῦ Ἐθνικοῦ κόσμου εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸν δραματισμὸν μιᾶς πανανθρωπίνου θρησκείας· 2) τὴν σύνδεσιν τοῦ προβλήματος τῆς περιωρισμένης παρ' Ἰουδαίῳ μόνον δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ μετὰ μελλούσης κρίσεως καὶ τὴν ἀπόπειραν λύσεως τοῦ προβλήματος πάλιν διὰ τῆς πίστωσης· 3) τὸ κήρυγμα περὶ ἐνὸς δημιουργοῦ καὶ πατρὸς Θεοῦ καὶ 4) τὴν περὶ γάμου διδασκαλίαν (σελ. 252).

Μετὰ τοὺς προαναφερθέντας μείζονας καὶ ἐλάσσονας προφήτας ὁ σ. ἀσχολεῖται μὲ δύο ἄλλους ἐξόχους ἄνδρας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, τὸν Ἔσδραν καὶ τὸν Νεεμίαν, οἵτινες μεγάλως συνέβαλον εἰς τὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς μεταιχμαλωσιακῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος (σελ. 255-278). Πρὶν ἢ προβῆ ὅμως εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου ἐκατέρου τούτων ἐξετάζει λεπτομερῶς τὸ πρόβλημα τὸ ὅποιον ἀπασχολεῖ τὴν ἐπιστήμην, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χρόνον ἐμφανίσεως καὶ δράσεως τούτων (σελ. 255-262). Ὁ κ. Καθηγητῆς ἐξετάζει κυρίως τὸ περὶ τὸν Ἔσδραν πρόβλημα, δεδομένου ὅτι περὶ τοῦ Νεεμίου δὲν ὑπάρχει σοβαρὰ τις ἀμφισβήτησις ὡς πρὸς τὴν ἐν ἔτει 445 π.Χ. ἔλευσιν αὐτοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν ἀναχώρησίν του ἐκεῖθεν τῷ 433 π.Χ. Οὗτος μετὰ τινα ἔτη, πιθανώτατα τῷ 430 π.Χ., ἐπανῆλθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἐνθα καὶ ἔδρασεν ἐπὶ τι, βραχὺ προφανῶς, διάστημα. Ὡς πρὸς τὸν χρόνον ἐμφανίσεως τοῦ Ἔσδρα ὁ σ. ἐκθέτει τὰς ἐπικρατεστέρας σήμερον θεωρίας, αἱ ὅποιαι εἶναι τρεῖς, ἦτοι ὅτι ὁ Ἔσδρας κατήλθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ α) τῷ 458 β) τῷ 428 καὶ γ) τῷ 398 π.Χ. Εἰς τὴν ἐπομένῃν παράγραφον ἐκτίθεται λεπτομερῶς ἡ δρᾶσις τοῦ Ἔσδρα (σελ. 262-270), ἡ ὅποια κατὰ τὸν σ. πρέπει νὰ ὑπῆρξε βραχυτάτη μὴ διαρκέσασα πέραν τοῦ ἔτους, εἰς δὲ τὴν τελευταίαν παράγραφον παρουσιάζεται ἡ πολυσχιδῆς δρᾶσις τοῦ Νεεμίου (σελ. 270-278).

Μεταξὺ τῶν ἐξεταζομένων προσωπικότητων περιλαμβάνεται καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰωνᾶ (σελ. 278-285). Ἐν ἀρχῇ ἐκτίθεται ἡ γνωστὴ ὑπόθεσις τοῦ ὠραιότητου βιβλίου, ἐν συνεχείᾳ δ' ἐξετάζονται τὰ περὶ αὐτὸ ἀναφεύμενα ἐπιστημονικὰ προβλήματα (σελ. 278-282). Περαιτέρω ἀναδεικνύεται ἡ θρησκευτικὴ, τέλος δὲ καὶ ἡ λογοτεχνικὴ ἀξία τοῦ βιβλίου (σελ. 282-285). Διεξοδικὴν ἐξέτασιν τῶν εἰσαγωγικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν ζητημάτων τοῦ βιβλίου εὐρίσκει τις ἐν ἰδιαιτέρᾳ μελέτῃ τοῦ κ. Καθηγητοῦ, ἐν τῇ ὡς ἄνω ἐρμηνευτικῇ σειρᾷ⁵.

Οὗτος περατοῦται τὸ ὅλον ἔργον συμπληρούμενον διὰ τῆς σπουδαιοτέρας καὶ δὴ τῆς νεωτέρας διεθνοῦς βιβλιογραφίας (σελ. 287-293). Γενικῶς νῦν θεωρούμενον τοῦτο παρουσιάζει ἐμφανῆ πληρότητα. Ὁ σ. δὲν ἀρκεῖται μόνον εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων καὶ προβλημάτων τῶν ἐξεταζομένων παλαιδιαθητικῶν βιβλίων, ἀλλὰ παραθέτει ἐν ἰδίᾳ μεταφράσει καὶ πλεῖστα προφητικὰ κείμενα, διὰ τῶν ὁποίων διαφωτίζεται πληρέστερον ὁ ἀναγνώστης. Ἐξ ἄλλου ἡ χρονολογικὴ κατάταξις τῶν διαφόρων βιβλικῶν γεγονότων καὶ ἡ παρουσίασις τῆς δράσεως τῶν προσωπικότητων του γίνεται ὑπὸ τοῦ κ. Καθηγητοῦ ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν ἐξέτασιν καὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων πολλῶν ἄλλων Ἀνατολικῶν καὶ καθ' οἷον δήποτε τρόπον σχετιζομένων πρὸς τὸν Ἰσραὴλ λαόν. Εἰς τινα δὲ καίρια σημεῖα τῆς μελέτης του ἐργάζεται βάσει καὶ τῶν θεολογικῶν ὡς καὶ τῶν ἱστορικῶν πορισμάτων τῶν πολυαριθμῶν ἐργασιῶν ἐπὶ τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, περὶ τὰ ὅποια ἔχει καὶ ὁ ἴδιος σοβαρῶς ἀσχοληθῆ. Ἐν τέλει σημειοῦμεν, ὅτι ἡ χρησιμοποίησις τῆς πολυποικιλίου ταύτης ὕλης τοῦ βιβλίου καθίσταται εὐχερεστέρα χάρις εἰς τὸν ἐπισυναπτόμενον πίνακα πραγμάτων καὶ ὀνομάτων.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ν. ΣΙΜΩΤΑΣ

Ἰγνητῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Cyrus H. Gordon, Before the Bible. The Common Background of Greek and Hebrew Civilisation. London 1962 pp. 319.

Ὁ παγκοσμίως γνωστὸς καθηγητὴς καὶ Διευθυντὴς τοῦ τμήματος Μεσογειακῶν Σπουδῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Brandeis τῆς πολιτείας Massachusetts κ. Cyrus Gordon τέμνει μίαν νέαν ὁδὸν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς Βίβλου. Ἐναζητῶν ἀκοιὴν καταγωγῆν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ πολιτισμοῦ ὑποστηρίζει ὅτι (αὐτὸ ἑλληνικὸς καὶ ὁ ἑβραϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι παράλληλα οἰκοδομήματα ἐκτισμένα ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀνατολικομεσογειακῶν θεμελιῶν). «Greek and Hebrew civilisation are parallel structures built upon the same vast Mediterranean foundation».

Ἡ προσπάθεια αὕτη ἐκτείνεται εἰς 302 σελίδας, ἀκολουθοῦν δὲ ἡ βιβλιογραφία καὶ οἱ πίνακες ὀνομάτων, τοποθεσιῶν καὶ πραγμάτων.

Μετὰ μίαν λίαν κατατοπιστικὴν εἰσαγωγὴν ἐπὶ τοῦ θέματος (σελ. 9-21), ἐξετάζει τὰς διόρυγας ἐπικοινωνίας τῶν μεσογειακῶν λαῶν (σελ. 22-46). Ἀκολουθεῖ ἡ ἔρευνα τοῦ κόσμου τῆς σφηνοειδοῦς Γραφῆς, τῶν Σουμερίων (σελ. 47-97), εἶτα τῆς Αἰγύπτου (σελ. 98-127) καὶ τῆς Οὐγγαρίτ, ἥτις συνδέει τὴν Χαναάν καὶ τὸ Αἶγαον (σ. 128-205). Ἐρευνῶνται ἐπίσης «καὶ ἡ Γραμμικὴ Α' (κατὰ τὸν Gordon εἶναι σημιτικὴ) (σ. 206-217). Ἐν τέλει δὲ ὑπὸ τὸ πρῶτον τῆς κοινῆς πολιτιστικῆς βάσεως παρατηρεῖ τὸν Ὅμηρον (σ. 218-277) καὶ τὴν Π. Διαθήκην (σελ. 278-300). Ἐπίλογος (σ. 300-301).

Ὁ καθηγητὴς κ. C. Gordon ἀνευρίσκει τὰ κοινὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα εἰς τὰ γραμματολογικὰ εἶδη (ἔπος, μῦθος κ.ἄ.), τὴν ὁμοιάζουσαν στρατιωτικὴν διάρθρωσιν καὶ φυσικῶς ἐπὶ τῆς ἀδιαφύστου εὐρείας ἐπικοινωνίας. Ἡ νέα αὕτη προσπάθεια, ἡ ὁποία δὲν εἶναι καὶ ἡ μόνη (βλ. κατωτέρω H. Haag, Homer, Ugarit und das Alte Testament) προσθέτει μίαν ἀκόμη ἀρχαίαν πηγὴν, τὸν Ὅμηρον, εἰς τὴν σπουδὴν καὶ κατανόησιν τῶν πολιτιστικῶν στοιχείων τοῦ μεσογειακοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τὸν ὅποιον συμμετέχει καὶ ἡ Χαναάν. Ἡ προσέγγις δὲ αὕτη τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν ἑβραϊκῶν σπουδῶν προοιωνίζει ὅχι μόνον πολλοὺς καρπούς, ἀλλὰ δημιουργεῖ καὶ ἰδιαίτερας ὑποχρεώσεις διὰ τὴν ἑλληνικὴν βιβλικὴν ἐπιστήμην.

ΗΛΙΑΣ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

H. Haag, Homer, Ugarit und das Alte Testament. Zürich 1962 S. 64 [Biblische Beiträge N.F. Heft 2].

Ὁ ἑλβετὸς τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Π. Διαθήκης ἐν τῇ Καθολικῇ θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Tübingen καὶ ἐκδότης τοῦ περιφήμου Bibel-Lexicon κ. H. Haag ἐξέδωκεν ἐν τεύχῳ, εἰς ὃ διαπραγματεύεται τὰς σχέσεις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου (Ὅμηρου) πρὸς τὴν Π. Διαθήκην.

Ἡ ἐργασία αὕτη ἔχει ὡς βάσιν τὴν ἐναρκτήριον παράδοσιν τοῦ κ. Καθηγητοῦ ἐν Tübingen (9.11.1960), εἰς ἣν εἶχε τὴν τύχην νὰ παρευρίσκηται καὶ ὁ ὑποφαινόμενος. Ἡ ἤδη διευρυνθεῖσα ἐργασία ἐξετάζει τὰς σχέσεις Ἰνδογερμανῶν καὶ Σημιτῶν (σ. 3-10), τοὺς Χεττίτας (σ. 11-27), τὴν Κρήτην καὶ τὰς Μυκήνας (σ. 28-33), τὴν Τροίαν (σ. 34-39), τοὺς Ἀχαιοὺς (σ. 40-49), τὴν «Γραμμικὴν Β» (σ. 50-55) καὶ τὴν Οὐγγαρίτ (σ. 56-61). Τὸ τελευταῖον κεφάλαιον ἀποτελεῖ καὶ δικαίωσιν τοῦ τίτλου τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Haag, ἐπιλέγοντος τὰ ἑξῆς: «Wir werden also berechtigt sein, die Brücke zwischen Homer und dem Alten Testament bei den Phöniziern zu suchen, und diese Brücke hat sich in der seit 1929 ausgegrabenen Stadt Ugarit in Nordphönizien gefunden». (=Θὰ εἰμεθα συνεπῶς δικαιωμένοι ν' ἀναζητήσωμεν τὴν μεταξὺ Ὅμηρου καὶ τῆς Π. Διαθήκης γέφυραν εἰς τοὺς Φοινίκας καὶ ἡ γέφυρα αὕτη εὐρέθη τὸ 1929 εἰς τὴν ἀνασκαφεῖσαν πόλιν Οὐγγαρίτ, εἰς τὴν Βόρειον Φοινίκην).

ΗΛΙΑΣ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Helmut Gollwitzer, *Die Existenz Gottes im Bekenntnis des Glaubens. Beiträge zur evangelischen Theologie, Theol. Abhandlungen*, hrsg v. E. Wolf, Bd 34. Chr. Kaiser Verlag München 1963, σ. 201.

Τὸ παρόν, λιτόν εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἀλλὰ βαθυστόχαστον εἰς περιεχόμενον, ἔργον τοῦ καθηγητοῦ H. Gollwitzer ἀποτελεῖ συμβολὴν εἰς τὴν συζήτησιν, ἡ ὁποία ἀναφερομένη εἰς τὰ κεντρικὰ προβλήματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως δεσπόζει εἰς τὴν σύγχρονον διαμαρτυρομένην θεολογικὴν σκέψιν. Αἱ σπουδαὶ τοῦ συγγραφέως εἰς τὰς περιοχὰς τῆς συστηματικῆς καὶ ἐρμηνευτικῆς θεολογίας, τοῦ μαρξισμού, τοῦ διαλόγου τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, καὶ τῶν σχέσεων τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν θεολογίαν ἀναχωνεῦνται εἰς ἓν ὄργανικόν ὅλον, τὸ ὁποῖον διακρίνεται τόσον διὰ τὴν προβληματικὴν του, ὅσον καὶ διὰ τὴν κριτικὴν του ὀξυδέρκειαν. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἔργου καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «Συνέπειαι καὶ ὄρια τῆς ὑπαρξιακῆς ἐρμηνείας» θέτει ὁ σ. ὑπὸ τὸν κριτικὸν ἔλεγχον τὴν ὑπαρξιακὴν θεολογίαν τοῦ R. Bultmann, τὸν ὁποῖον ἐρευνᾷ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸν K. Barth¹, τὰς ὑπερβολὰς τῆς ὑπαρξιακῆς ἐρμηνείας τοῦ Herbert Braun, ἡ πραγματεία τοῦ ὁποίου *Die Problematik einer Theologie des Neuen Testaments*² ἀποτελεῖ τὴν ἀφορμὴν διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ ἔργου, ὡς καὶ τὰς προσπάθειαις τοῦ Paul Tillich διὰ μίαν «ὑπέρβασιν τοῦ θεϊσμοῦ». Περαιτέρω ἐρευνᾷ ὁ σ. εἰς τὸ μέρος τοῦτο τὴν ἐξεικτικὴν πορείαν μιᾶς βαθμιαίας μεταβολῆς («ὑπαρξιστικοποιήσεως»—«Existenzialisierung») τοῦ περὶ Θεοῦ λόγου ἀπὸ τοῦ Kant καὶ ἐφεξῆς.

Τὸ δευτέρον μέρος τοῦ τόμου εἶναι ἀφιερωμένον εἰς θεμελιώδεις τινὰς πλευρὰς τῆς συγχρόνου θεολογικῆς προβληματικῆς. Μετὰ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀντιλήψεων τοῦ H. Braun περὶ τῆς Θεολογίας τῆς K.Δ. ὁ σ. προβαίνει εἰς ἀναίρεσιν τῆς προσπάθειαις τοῦ ἐν Τυβίγγῃ μαρξιστοῦ φιλοσόφου Ernst Bloch διὰ μίαν ἀθεϊστικὴν ἐρμηνείαν τοῦ βιβλικοῦ λόγου περὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐν συνεχείᾳ εἰσέρχεται εἰς τὴν διαπραγματέυσιν οὐσιωδῶν προβλημάτων τῆς βιβλικῆς, ἐρμηνευτικῆς διὰ τὴν μεταβῆ εἰς τὴν συστηματικὴν ἐπισκόπησιν τῆς καθόλου δυνατότητος τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὁμιλῇ περὶ τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀνθρωπομορφισμός, ἡ ἀναλογία καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ἀνθρώπου ὡς θεολογικὰ προβλήματα ἀποτελοῦν θέματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ σ., λαμβάνων ἐπ' εὐκαιρίᾳ κριτικὴν θέσιν ἔναντι τοῦ P. Tillich, G. Ebeling καὶ K. Barth, παρέχει ἀξιόλογον συμβολήν.

Ἡ προσπάθεια, νὰ ἀπελευθερωθῇ ἡ θεολογία ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς μεταφυσικῆς, οὕτως ὥστε νὰ δυναθῇ ὁ χριστιανικὸς περὶ Θεοῦ λόγος νὰ παραμείνῃ πιστὸς εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διήκει δι' ὅλου τοῦ βιβλίου. Ἡ προσπάθεια αὕτη συμβαδίζει μὲ τὴν ἐτέραν προσπάθειαν ν' ἀποφευχθῇ ὁ ἐκφυλισμὸς τοῦ περὶ Θεοῦ λόγου τόσον εἰς ἓνα ψυχρόν, «ἀντικειμενικόν», «οὐδέτερον», ἐρήμην τοῦ «ὁμιλοῦντος» ἀνθρώπου λόγον περὶ τοῦ Θεοῦ, ὅσον καὶ εἰς μίαν, ἐρημὴν τοῦ «ομιλοῦντος» ἐν τῇ Ἀνακάλυψι Θεοῦ, μονομερῶς ὑπαρξιακὴν ἀντίληψιν περὶ Αὐτοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ «Θεὸς» τιμᾶται βεβαίως καὶ λατρεύεται, ἀλλὰ μόνον ὡς κατηγορία καὶ λειτουργία—ἔστω καὶ ἂν θεωρῆται ὡς ἡ ὑψίστη—τῆς ὑπάρξεως. Κατὰ τὸν H. Gollwitzer ἡ ὅλη θεολογία λαμβάνει χώραν ὡς διαρκῆς προσωπικὸς διάλογος μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου (ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Θεοῦ ὡς προσώπου ἐξετάζεται ἐνταῦθα διὰ μακρῶν), ὡς «Ἐγὼ—Σὺ—Σχέσις» («Ich—Du—Beziehung») καὶ οὐχὶ ὡς «Ἐγὼ—Αὐτό—Σχέσις» («Ich—Es—Beziehung»), ὡς τονίζει καὶ ὁ διαπρεπὴς Ἰουδαῖος Ὀρθόδοξοφιλόσοφος Martin Buber³. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἐν ἑν, παρὰ—ἔστω καὶ

1. Πρβλ. K. Barth, Rudolf Bultmann—Ein Versuch ihn zu verstehen «Theol. Studien», II. 34, 1952.

2. Ἐν 2. Beiheft zur Zthk, Sept. 1961, S. 3-18, καὶ ἐν H. Braun, Gesammelte Studien zum Neuen Testament und seiner Umwelt 1962, σ. 324-341.

3. M. Buber, Ich und Du, 1923 κ. ἀλλαγοῦ.

ὑπέρ—τὰ ἄλλα ὄντα, τονίζει ὁ σ. ἀναφερόμενος εἰς κατηγορίας τοῦ Heidegger, τοῦ ὁποίου τὴν ὄντολογίαν ἀπὸ θεολογικῆς ἐπόψεως ἐπανειλημμένως ἐλέγχει, ἂν καὶ οὐχὶ πάντοτε ὀνομαστί. Ὁ ὀρισμὸς τοῦ Θεοῦ ὡς «summius eus» ὑπὸ τοῦ Ἀνσέλμου σημαίνει ὑποταγὴν Αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ εἶναι, ἐνῶ ὁ Θεὸς εἶναι ἐπέκεινα πάσης συνήθους ὄντολογικῆς κατηγορίας.

Τὸ πρόβλημα τῆς διατυπώσεως προτάσεων μὲ ὑποκείμενον τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κατηγορίας τοῦ εἶναι («Ist-Sätze») ἀπασχολεῖ τὸν σ. διεξοδικῶς εἰς τὰς τελευταίας σελίδας τοῦ πυκνωτάτου εἰς σκέψεις ἔργου.

Ἡ ὅλη ἐργασία ἀπληλαγμένη παντελῶς οἰουδήποτε πληροφοριακοῦ χαρακτῆρος καὶ προϋποθέτουσα βαθεῖαν γνώσιν τῶν σημερινῶν ζωτικῶν προβλημάτων τῆς θεολογούσης σκέψεως θίγει τὴν οὐσίαν αὐτῶν συμβάλλουσα εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ διαλόγου, μεταξύ τῶν διαφόρων ρευμάτων τῆς διαμαρτυρομένης-κυρίως, ἀλλ' οὐχὶ μόνον— θεολογίας τοῦ παρόντος. Βεβαίως ἡ προβληματικὴ, ἡ ὁποία ἀπασχολεῖ τὸν σ. εἶναι εἰς τὴν γένεσίν τῆς τυπικῶς προτεσταντικῆς ἀποτελοῦσα τὴν πεμπτουσίαν τῆς ἱστορίας τῆς γερμανικῆς διαμαρτυρομένης θεολογίας ἀπὸ τοῦ Λουθήρου μέχρι σήμερον. Οὐχ ἤττον ὅμως ἀποτελεῖ συγχρόνως τὸ κέντρον πάσης θεολογικῆς ἐρεύνης, ἄρα καὶ τῆς ὀρθοδόξου καθολικῆς τοιαύτης. Τὸ ἐνδεχόμενον καὶ ἡ ἀναγκαιότης νὰ λάβῃ τις κατὰ τὸ μᾶλλον ἡ ἤττον διάφορον θέσιν ἐναντι ὀρισμένων θεολογικῶν προβλημάτων, ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ πραγματείᾳ συζητουμένων, οὐ μόνον δὲν μειοῖ τὸν ζωτικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα ἀλλ' ἀκριβῶς καταδεικνύει τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν. Ἡ Ὁρθόδοξος καθολικὴ θεολογία δύναται καὶ ὀφείλει νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν συζητήσιν ἐντὸς τῆς εὐλογημένης οἰκουμενικῆς ἀτμοσφαιρας, τὴν ὁποίαν οἱ τελευταῖοι καιροὶ μᾶς ἐδώρησαν. Τὰ προβλήματα δὲν εἶναι ξένα πρὸς ἡμᾶς, ἡ ἀπάντησις δύναται νὰ εἶναι διάφορος. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει εἶναι ἀναγκαῖα. Ἡ ἄγνοια ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἀντίπερα ὄχθης) οὔτε εἰς τὴν ἔλευσιν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, οὔτε εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης συντελεῖ. Τὸ ἐνδεχόμενον δὲ ἡ ἐκ τῆς ἐπαφῆς γνώσις νὰ μεταβληθῇ εἰς ἀνοσταλγίαν («Die Sehnsucht nach dem andern Ufer» διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν μίαν φράσιν τοῦ Fr. Nietzsche ἐκ τοῦ Also sprach Zarathustra 1,4) καὶ δὴ εἰς ἀνοσταλγίαν τῆς Ὁρθοδοξίας, ἔχει μὲν τὰς δύο αὐτῆς ὄψεις, τῆς Ὁρθοδοξίας δυναμένης νὰ ἐκληφθῇ ὡς γενικῆς ἀντικειμενικῆς (genetivus objectivus) ἀλλὰ καὶ ὡς γενικῆς ὑποκειμενικῆς (genetivus subjectivus), πλὴν ὅμως οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει νὰ φοβώμεθα ὅτι θὰ συμβῇ τὸ δεύτερον. Ἡ «φωνὴ τῆς Ὁρθοδοξίας» ὀφείλει νὰ ἀκουσθῇ. Ἄλλωστε εἶναι λίαν εὐπρόσδεκτος. Ἡ ἐπαφὴ τῆς Ὁρθοδόξου καθολικῆς θεολογίας μετὰ τῆς μὴ ὀρθοδόξου τοιαύτης καὶ τὴν ξένην θεολογικὴν σκέψιν δύναται νὰ γονιμοποιήσῃ καὶ ἡμᾶς νὰ καταστήσῃ καρποφόρους.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ε. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ

Karls Jaspers, Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung. R. Piper u. Co Verlag, München 1962, σελ. 536.

εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις ἀπασχολεῖ τὸν Jaspers ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν (Βλ. Ν. Νησιώτη, Ὑπαρξισμὸς καὶ Χριστιανικὴ Πίστις. Ἀθήναι 1956, σ. 95-109, 217-224). Ἡ φιλοσοφικὴ πίστις) ὑπῆρξεν ἤδη τὸ θέμα μᾶς σειρᾶς διαλέξεων εἰς τὴν Βασιλείαν τὸ 1947 αἱ ὁποῖαι εἰς μικρὸν αὐτοτελῆ τόμον ἐκυκλοφορήθησαν ἀπὸ τοῦ 1947 εἰς ἐπανειλημμένας ἐκδόσεις (τελευταία ἐκδοσις: Karl Jaspers, Der philosophische Glaube εἰς τὴν σειρὰν Fischer Bücherei, 249). Εἰς τὸ ἔργον του Die Grossen Philosophen. Erster Band 1957 2 Aufl. München 1959, 968S. ἀφιέρωσεν ὁ διαπρεπὴς φιλόσοφος τῆς Βασιλείας ἐν κεφάλαιον εἰς τὸν «Ἰησοῦν» (σ. 186-214 κ. ἐξ.), Ὑπὸ τὸν τίτλον Der phi-

losophische Glaube angesichts der Offenbarung ἐδημοσίωσεν ἐπίσης ἐκτενῆ πραγματείας εἰς τὸν καὶ ἄλλως ἀνδιαφέροντα τόμον Philosophie und christliche Existenz. Festschr. f. H. Barth hrsg. v. G. Huber, Basel-Stuttgart 1960, σ. 1-92.

Ἐπανάληψιν, συνεχῆσαν καὶ προσπάθειαν ὁλοκληρώσεως τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθεισῶν σκέψεών του ἀναφορικῶς πρὸς τὴν Ἐποκάλυψιν ἀποτελεῖ ὁ τελευταῖος κυκλοφορηθεὶς ὀγκώδης τόμος. Διὰ τοῦ ἔργου τούτου πειρᾶται ὁ σ. νὰ πραγματοποιηθῆ μιαν συνάντησιν μὲ τὴν «Ἐποκάλυψιν» εἰς εὐρύτεραν κλίμακα ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς φιλοσοφίας τῆς ὑπάρξεως. «Ὅ,τι διὰ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Heidegger ἀνάλαβον καὶ ἔφερον εἰς πέρας — καὶ μάλιστα μὲ τόσον ζῆλον! — διαπρεπεῖς ἐξ ἐπαγγέλματος θεολόγοι τοῦ παρόντος, τοῦτο ἀνάλαβε καὶ συνεχίζει διὰ τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ ἔργον ὁ Jaspers μόνος: «Ἐν πρόγραμμα φιλοσοφικῆς θεολογίας διὰ τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὑπαρξιακῶν αὐτοῦ κατηγοριῶν. Εἰς τὸ θεολογικὸν ὄλικον τοῦ μετὰ χεῖρας συγγράμματος (κατὰ πρῶτον λόγον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν βιβλικὴν — ἐρμηνευτικὴν θεολογίαν καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συστηματικὴν θεολογίαν) εἶναι ἐμφανῆς ἡ ἐξάρτησις τοῦ Jaspers ἐκ τοῦ R. Bultmann (πρβλ. σ. 492 σημ. 1. — Εἰς τὸ ἔργον του Die Grossen Philosophen μνημονεύει μετὰ τοῦ Bultmann καὶ τῶν M. Dibelius καὶ A. Schweitzer). Τοῦτο σημαίνει μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ὅλη ἡ ἀμαρτωλὴ — ἐκ θεολογικῆς ἐπόψεως — ἐξηγητικὴ παράδοσις τῆς φιλελευθέρως αἰστορικοθρησκευολογικῆς Σχολῆς» (Religiousgeschichtliche Schule) ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς γνωριμίας του μὲ τὸν Χριστιανισμὸν. Ὡς πρὸς τὰς σχέσεις Jaspers—Bultmann λεχθῆτω ἐνταῦθα, ὡς ἐν παρενθέσει, ὅτι ὁ πρῶτος, παρὰ τὴν ἐκ φιλοσοφικῶν λόγων δριμύτην κριτικὴν τῆς «ἀπομυθεύσεως» (K. Jaspers, Die Frage der Entmythologisierung. Ein Diskussion mit R. Bultmann 2 Aufl. München 1954), ὀφείλει κατὰ μέγα μέρος τὴν θεολογικὴν του κατάρτισιν εἰς τὸν δεύτερον, ἐνῶ οὗτος χρεωστεῖ, ὡς γνωστὸν, τὴν ὑπαρξιστικὴν του ἀγωγὴν οὐχὶ εἰς τὸν Jaspers ἀλλ' εἰς τὸν Heidegger.

Ὁ Jaspers διακρίνει μεταξὺ Ἐποκαλύψεως (Offenbarung) καὶ πίστεως (Offenbarungsglaube) εἰς συγκεκριμένον ἱστορικὸν μέγεθος ἀξιῶν ἀπολύτως (Absolutheitsanspruch), ὅτι ἀποτελεῖ τὸν μοναδικὸν φορέα τῆς Ἐποκαλύψεως. Ὡς τοιοῦτος φορεὺς θεωρεῖται ἡ «Βιβλικὴ Θρησκεία» (Biblische Religion) εἰς τὴν πρωταρχικὴν αὐτῆς μορφήν (ἦτοι ὡς πίστις καὶ κήρυγμα τῆς πρώτης ἐκκλησίας περὶ τοῦ Ἰησοῦ ὡς τοῦ Χριστοῦ) καὶ ὁ ὑπὸ διαφόρους ἐκκλησιαστικὰς μορφὰς παραδεδομένος σήμερον Χριστιανισμός. Ἡ ἀξίωσις ἐνὸς συγκεκριμένου ἱστορικοῦ μεγέθους περὶ ἀποκαλύψεως εἶναι διὰ τὸν Jaspers ἀποδεκτὴ, («Προφῆται, Θεόπνευστία, Ἀπόστολοι ἀποτελοῦν τρόποσι ἐμφανίσεως μᾶς εἰσόδου ἀληθείας εἰς τὸν κόσμον» σ. 480), ἐφ' ὅσον τοῦτο θεωρεῖται ὡς ἐν «σημεῖον» (Chiffer), μεταξὺ ἄλλων, τῆς παρουσίας τοῦ Ὑπερβατικοῦ (Transzendenz). Τὰ «σημεῖα» δηλοῦν μερικῶς καὶ ὑπὸ κεκαλυμμένην μορφήν τὸ Ὑπερβατικόν. Δὲν ἀποτελοῦν πραγματικότητα, ἀλλὰ δυνατότητα διὰ τὴν ὑπαρξίν. Τὸ σφῆμα ἀπαράδεικτον διὰ τὴν φιλοσοφίαν γεννᾶται, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐν συγκεκριμένον «σημεῖον» ἐγείρει τὴν περὶ ἀπολύτου ἀξίωσιν. Ὁ Jaspers στρέφεται δριμύς κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς (ὡς καὶ πάσης ἐτέρας μορφῆς) αὐθεντίας. Ἡ ἀντίθεσις του κατὰ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας εἶναι προφανῆς, ἡ σχετικῶς σύνοικωτέρα θεώρησις τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἐκδηλός. Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία σ' ἐξέδδ ἄγνωστα.

Ἡ κυρία θέσις τοῦ βιβλίου νομιζομένη ὅτι ἐκφράζεται εἰς τὰς φράσεις: «Δὲν καταφερόμεθα κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιώσεως νὰ ἀντιπροσωπεύῃ τὸν Θεόν» (σ. 481). «Οὐδεμία ἀλήθεια πραγματοποιηθεῖσα εἰς ἓνα ἄνθρωπον εἶναι ἡ ὅλη καὶ ἡ μία ἀλήθεια» (σ. 464). Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο ἀξιολογεῖ ὁ Jaspers τὸν Χριστιανισμὸν (Ἰησοῦς, Βίβλος, Ἐκκλησία) ὡς Ἐποκάλυψιν.

Ὁ τόμος ἀποτελεῖται ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς (σ. 25-44) καὶ ἐξ ἐπτὰ μερῶν. Εἰς τὸ Α' Μέρος (σ. 47-94) διαπραγματεύεται ὁ σ. τὴν Ἐποκάλυψιν ἐκ τῆς ἐπόψεως τῆς ἱστορίας

τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περιφήμου φράσεως τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου (ego vero Evangelio non crederen, nisi me catholicae Ecclesiae commoveret auctoritatis) (Contra epistolam Manichaei V § 6. MPL 42, 176. Ἐν σ. 77 παραπέμπει ὁ σ. ἐσφαλμένως εἰς «Migne 8,176»). Εἰς τὸ Β' Μέρος (α. 95-110) ἐξετάζει προβλήματα ἀπορρέοντα ἐκ τῆς σχέσεως τῆς θεολογίας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς ἐπιστήμας. Τὸ πρόβλημα τῆς ὑπερβάσεως τοῦ διχασμοῦ εἰς ὑποκειμενον καὶ ἀντικείμενον (Subjekt—Objekt—Spaltung) ἰδίᾳ ὡς «πῆδημα ἐκ τοῦ Ἐνδοκοσμικοῦ εἰς τὸ Ὑπερβατικὸν» (Der Sprung von Immanenz zur Transzendenz), ἀπασχολεῖ τὸν σ. εἰς τὸ Ι' Μέρος (σ. 111-151). Ἐνταῦθα ἀναλύει οὗτος θεμελιώδεις κατηγορίας τῆς σκέψεώς του ἰδίᾳ δὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἐμπερικλείοντος (das Ungreifende), ἐπαναλαμβάνων ἐν περιλήψει, ὅτι εἰς ἄλλα ἔργα του ἀνέπτυξε, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὸ Von der Wahrheit, 2 Aufl. München 1958, σ. 47-222, 602-709. Εἰς τὸ Δ' Μέρος (σ. 153-199) ἔρευνᾷ ὁ σ. τὴν οὐσίαν τῶν «σημείων τοῦ Ὑπερβατικοῦ» (Chiffren) Τὸ Ε', τὸ καὶ σπουδαιότερον, Μέρος τοῦ τόμου, (σ. 201-427) ἀποτελεῖ σχεδιάσμα μιᾶς φιλοσοφικῆς Δογματικῆς διὰ τῆς ἐφαρμογῆς «τῆς γλώσσης τῶν σημείων τοῦ Ὑπερβατικοῦ» κυρίως ἐπὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀποκαλύψεως. Εἰς τὸ Σ' Μέρος (σ. 430-476) διαπραγματεύεται ὁ σ. τὴν σημασίαν τῆς «φιλοσοφικῆς πίστεως» διὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον. Τοῦτο ἐκφράζεται κατὰ τὸν καλλύτερον τρόπον εἰς ἓν μεσαιωνικὸν ἀλλὰ μὴ χριστιανικὸν λόγιον, τοῦ ὁποῦο ὁ διαπρεπὴς φιλόσοφος τῆς ὑπάρξεως δις ποιεῖται μνεῖαν (σ. 29 καὶ 473)4).

«Ich komme, ich weiss nicht woher,
Ich bin, ich weiss nicht wer,
Ich sterb', ich weiss nicht wann,
Ich geh, ich weiss nicht wohin,
Mich wundert's, dass ich fröhlich bin».

Ἡ πρόθεσις τοῦ Jaspers νὰ ὑπερβῇ ἐνταῦθα διὰ τῆς φιλοσοφικῆς του πίστεως τὸν μηδενισμόν εἶναι ἔκδηλος. Τὸ Ζ' καὶ τελευταῖον Μέρος (σ. 477-536) εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἐρώτησιν, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ συναντηθοῦν ἡ «φιλοσοφικὴ πίστις» καὶ ἡ χριστιανικὴ «πίστις εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν». Εἰς μίαν παρέκβασιν (σ. 485-488) ἀπαντᾷ ὁ φιλόσοφος εἰς εὐφρεῖς ὑπαινιγμούς τοῦ Karl Barth (KD IV, 4. 2 Aufl. 1957, σ. 549 ἐξ.) κατὰ τῆς «φιλοσοφικῆς πίστεως». Διὰ μίαν συνάντησιν τῆς «φιλοσοφικῆς πίστεως» μὲ τὴν χριστιανικὴν πίστιν θεωρεῖ ὁ Jaspers ἀναγκαίαν τὴν μεταβολὴν τῆς μορφῆς τῆς βιβλικῆς θρησκείας. Μολονότι ἀναγνωρίζει τὰς δυσχερεῖας μιᾶς ἀναντιρρήτου διακρίσεως μεταξύ οὐσίας καὶ μορφῆς, τόσο γενικῶς ὅσον καὶ εἰδικῶς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Χριστιανισμόν, προβαίνει εἰς συγκεκριμένας προτάσεις, εἰσηγεῖται δὲ ὡς συγκεκριμένα σημεῖα μεταβολῆς τῆς «μορφῆς», ἀκριβῶς ὅ,τι ἀποτελεῖ ἴσως τὴν οὐσίαν τῆς Χριστιανικῆς Ἀποκαλύψεως (βλ. σ. 500 κ. ἐξ.).

Εἰς μίαν κατ' ἀνάγκην σύντομον βιβλιοκρισίαν, ὡς ἡ παροῦσα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδώσῃ τις τὰς ἐπὶ μέρους σκέψεις τοῦ σ. παλὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ λάβῃ θέσιν καὶ δὴ ἠτιολογημένην ἀπὸ προσώπου τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς θεολογίας ἐπ' αὐτῶν. Ὅπως ὅποτε ὁμως ὀφείλει νὰ ἐκτιμῆσῃ τὸ εὐκρινές ἐνδιαφέρον ἐνὸς διαπρεποῦς «θύραθεν» φιλοσόφου τοῦ παρόντος διὰ τὰ προβλήματα τῆς χριστιανικῆς θεολογίας ὑπογραμμίζων συγχρόνως καὶ τὴν ἀπόστασιν, ἣτις χωρίζει τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ συζήτησις ὁμως παρὰ ταῦτα, καὶ ἐν μέρει ἀκριβῶς ἕνεκα τούτου, εἶναι χρήσιμος δι' ἀμφοτέρας τὰς πλευράς. Ὁ διάλογος ἐν τούτοις τοῦ καθηγητοῦ τῆς Βασιλείας μὲ τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν θὰ ἦτο πολὺ περισσότερον καρποφόρος, ἐάν οὗτος διεπνέετο ἔναντι αὐτῆς πολὺ ὀλιγώτερον ἀπὸ ὅ,τι ἀκριβῶς τῆς καταλογίζει ὡς ἀδυναμίαν: τὸν δογματισμόν. «Ἡ φιλοσοφικὴ πίστις» τοῦ Jaspers χωρὶς νὰ εἶναι χριστιανικὴ εἶναι πάντως πίστις...

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ε. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ